

Nakorsak aappalaartoq – lægen Alfred Bertelsen

Af Henrik Permin & René Birger Christensen

Lægen, forfatteren og fotografen *Alfred Leopold Bertelsen* blev født i Roskilde den 5. marts 1877 som andet barn af daværende politifuldmægtig, exam.jur. *Frederik Emil Valdemar Bertelsen* (født 1830 og »død 16' September 1901 som Patient paa Sct. Hans Hospital« (10)) i hans andet ægteskab med *Marie Christine Ingstrup* (1854-1901). »I mit 14' Aar ramte forskellige Ulykker min Familie; mine Forældre blev separerede den 1' Februar 1893, og Omsorgen for os Børn, to Døtre af min Faders første og to Sønner af hans andet Ægteskab, overtoges helt af min Moder... I de følgende Aar hjemsøgte Sygdom af forskellig Art til Stadighed vort nydannede Hjem; mine Søstre døde af Tuberkulose henholdsvis 1895 og 1897, og 1898 opløstes ogsaa dette, mit andet Hjem. Derefter havde jeg vel endnu i et Par Aar gæstfrit Tilhold dels hos min Morfader, dels hos ovennævnte (mine Halvsøstres Morbroder), ... men jeg var dog i Hovedsagen efter den Tid henvist til egen Hjælp« (10). Alf Bertelsen, som han selv underskrev sig med, blev student fra Roskilde i 1895 og derefter indskrevet ved Københavns Universitet ved den »*medicinske Uddannelse*

som formentlig givende bedre betryggede Livsvilkaar« (10). »Jeg bemærker her med det samme, at jeg har 1' Karakter til enhver Prøve som jeg har været indstillet til. Derimod har jeg ikke en eneste Udmærkelse; jeg har altid haft let ved at lære, men naar jeg har faaet fat i Kernen i et Stof, er Detailler senere forholdsvis hurtigt gledet ud af min Hukommelse.« Dette passer dog ikke helt med hans enorme grundighed i de videnskabelige værker, men er nok mere en diskretion! I 1898 får han Kommunitetsstipendium og værelse på Regensen, hvor han bor, til han bliver cand.med. i sommeren 1902 med karakteren laud. »Det vilde endda ikke have voldet mig større Vanskelighed at fuldende Uddannelsen et Aar tidligere, men Bevidst-

Overlæge, dr. med. Henrik Permin, Rhima-centret, Epidemiafdeling M, Rigshospitalet, DK-2200 København N.

Chefdistriktslæge René Birger Christensen, Lægeklinikken i Nuuk, Dronning Ingrid's Hospital, 3900 Nuuk.

Artiklen har i lidt ændret form været trykt i 1995 i tidsskriftet »Bibliotek for læger«.

Fig. 1. »Den litterære ekspedition«. Fra venstre ses Jørgen Brønlund, Alfred Bertelsen, lederen Ludvig Mylius-Erichsen, Knud Rasmussen og Harald Moltke. De havde alle hverdagskamikker og bar sorte bukser af holmens klæde samt anorak. Foto 1902. Arktisk Institut, København.

heden om som Reagensalumnus at have fire, for den daglige Kamp for Udkommet befriede, Aar til min Raadighed, sammenholdt med at efter Eksamen vilde Indtægterne blive usikre, medens Krav om Hjælp fra min Familie (Moder og yngre Broder) utvivlsomt vilde melde sig, denne Bevidsthed fik mig til at foretrække at ende mit Fagstudium i Ro og med en saa alsidig praktisk Uddannelse derunder som muligt» (10). Han havde gået som surnumerair på flere hospitalsafdelinger, »ligesom jeg havde afgjent min Værnepligt som Underlæge (Tjeneste ved Lazarettet i Klippinge 1901)« (10).

Den danske litterære Grønlands-Ekspedition

Den brede kliniske uddannelse, som Alfred Bertelsen havde fået som medicinsk student, fik han brug for, idet han samme år, som han blev læge, deltog i den første del af *Den danske litterære Grønlands-Ekspedition* (Fig. 1 og 2), hvis formål var en »almenlæselig Skildring af Natur, Mennesker og Erhvervsforhold i Grønland« (16), og specielt en beskrivelse af kulturlivet langs den grønlandske vestkyst. Lederen af ekspeditionen var journalist ved »Politiken« Ludvig Mylius-Erichsen (1872-1907). I denne ekspedi-

tion deltog endvidere som yngste deltager stud.mag. *Knud Rasmussen*, 22 år, og det blev hans debut som polarforsker; samt løjtnant og maler *Harald grev Moltke*, 30 år, der her fik ødelagt sit helbred for resten af livet; og den grønlandske kateket *Jørgen Brønlund*, 24 år (3,19). Såvel Mylius-Erichsen som Brønlund omkom siden hen i 1907 på *Danmark-Ekspeditionen* til Nordøstgrønland. Bertelsen kendte ingen af de andre deltagere og havde ansøgt om deltagelse for at kunne indsamle materiale om sundhedstilstanden og hygiejnen blandt den grønlandske befolkning; I ansøgningen til Carlsberg Fondets Direktion skriver han »Undertegnede studiosus medicinae & chirurgiae Alf Bertelsen, 25 Aar gml, som for Tiden absolverer den lægevidenskabelige Embedseksamens 2'Del, vil som læge yde min Hjælp saavel til Ekspeditionens Medlemmer som til enhver anden, der maatte træffes trængende dertil. Desuden vil jeg anvende min Tid og Kraft paa, naar Lejlighed dertil gives, at samle Materiale til Oplysning om Sundhedstilstanden og Hygiejnen blandt de indfødte, ganske særlig om de Forhold, der angaa Tuberkulosens Optræden og Udbredelse. Men ogsaa hvad der ellers maatte kunne oplyses om de forskellige epidemiske Sygdommes Smittemaa- de og Æthiologi, skal jeg nøje paaagte, ligesom jeg skal søge at faa Indblik i Dyrenes, navnlig Hundenes forskellige Lidelser. Endelig skal jeg supplere de tidligere foretagne antropologiske Undersøgelser ved Maalinger mellem Kap York's Eskimoer. Øvet som Jæger, Fotograf og Sportsmand vil jeg søge at udfylde min Plads i Ekspeditionen under de forskellige Forhold. København, den 5' Maj 1902« (16). Bertelsen

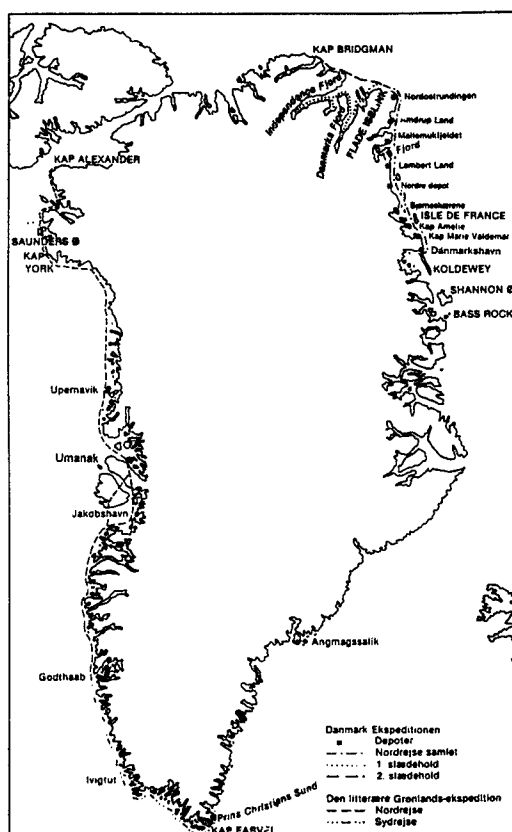

Fig. 2. Kort over Grønland, der viser »Den litterære ekspedition's« reise (3).

fik syv korte, men koncise anbefalinger fra prosector, dr.med. *C.L.Kraft* (1860-1949), overlæge i Regimentet *C.E. Raaschou* (1844-1913), Retsformand *J.N.A. Madvig* (1833-1919), professor, overlæge, dr.med. *Frederik Grünfeld* (1845-1917), professor i retsvidenskab, Regensprovst *Jul. Lassen* (1847-1923), overlæge, dr.med. *E.E. Israel-Rosenthal* (1851-1920) og overlæge, dr.med. *F. Vermehren* (1865-1921), der alle beskriver ham som en samvittighedsfuld, arbejdsom, velbevaget person med stor videnskabelig sans og interesse (15). Bertelsen var oppe til

sidste prøve til den medicinske embedseksamen den 29. maj, tre dage før afrejsen med skrueskonnerten »Godthaab« fra København.

Det var en tilfældighed, at han straks efter embedseksamen kom til Grønland. »Min nærmeste Plan var derefter at komme til Østen i de første Aar. Der plejede dengang regelmæssigt at forløbe 3-4 Aar efter Eksamen, før en medicinsk Kandidat kunde vente at faa den ønskelige Hospitalsuddannelse« (privat brev). Han havde fået besøg af sin ven Oluf Thomsen (1878-1940), senere professor i Almindelig Patologi, der havde »bundet sig til« stillingen som lægevidenskabelig deltager på den grønlandske ekspedition, men som netop havde fået tilbudt en stilling som anden prosector. For Bertelsen skulle tiden bare fyldes ud »Om jeg rejste mod Øst eller mod Nord, var mig nærmest ligegyldigt, og her kunde jeg yderligere vise en god Ven en ønsket Tjeneste« (privat brev).

De kommer til Godthåb den 14. juni og indretter sig i den tomme lægebolig, der har stået tom næsten et år. Huset er atelier for maleren og klinikværelse for lægen. Bertelsen har travlt, idet omtrent en femtedel af byens indbyggere bliver gratis behandlet. Han må foretage mindre operationer og må ofte på sygebesøg. Bertelsen hjemsender en beskrivelse af det mangelfulde grønlandske sundhedsvæsen. Den offentliggøres i *Hospitalstiden* de »Bidrag til Belysning af Lægevæsenets Ordning i Grønland« (5) og fanger hurtigt i pressen (6). Det grønlandske sundhedsvæsen var i forhold til det danske yderst mangelfuldt med kun tre læger på den godt 3000 km lange kyststrækning med 11.000 beboere. Visse områder som

Narsalik havde ikke set læge de sidste ti år og »viser tilfulde, hvor vanskelig Forbringens Gennemførelse kan være« (5). Rejserne må foretages i åbne både eller med hundeslæde. Sygehuset i Godthåb »ligner ganske en af de tarveligste Fattigaarde paa Landet i Danmark; kun dens Dimensioner er i alle Forhold upaaaklagelige... På Sygehuset udleveres ugentlig til hver Patient 2 Pd. Havregryn, 2 Pd. Skaanrogger, 1/4 Pd. Kandis og 4 Kvint The; Tilberedningen heraf overdrages dels Jordemoderen, dels hyppigere stiltiende Patientens Familie, som i den Anledning in pleno indlogerer sig i samme Rum, ja om Natten paa samme Brix. Selvfølgelig er den udleverede Kost allerede spist paa selve Udleveringsdagen, der bliver Familiens ugentlige Festdag.« Der »lykkedes det mig intetsteds at opdage hverken Badekarrene eller noget Spytteglas. Opspyttet fjærnedes paa Sygehuset som overalt ellers med Fingrene fra Munden og anbragtes paa Mos i tomme Konservesdaaser« (5).

Fra Godthåb drager de videre nordpå i båd til Jacobshavn/Ilulissat, hvor de skal overvintre og bruge tiden på at lære at køre hundeslæde (3). De bliver indlogeret i Mandskabshuset, og om Bertelsen hedder det, »at han tæller Blodlegemer på Sygehuset«. I slutningen af januar måned drager de med slædehunde til Umanak og videre til den nordligste danske koloni, Upernavik.

På rejsen undersøger Bertelsen befolkningen, der sjældent eller nogle steder aldrig fik læge. Moltke malede, Brønlund tolkede, Rasmussen både tolkede, opsamlede og nedskrev grønlandske folkesagn og Mylius-Erichsen skrev. Mylius-Erichsen beskriver i sin dagbog Ber-

telsen som »Klog, besindig, sparsommelig, hurtigt Hoved, meget energisk« (3).

Da ekspeditionen fra Upernavik fortsatte mod Kap York/Thule i marts 1903, returnerer Bertelsen sydover for at samle materiale til sit nosografiske arbejde, til stor irritation for de øvrige deltagere. Senere beretter Moltke i 1932 (3) »Forholdet mellem Mylius-Erichsen og Bertelsen var ikke længere det bedste. Samtidig ønsker Lægen at begrænse sin Sygdomsbeskrivelse til at omfatte en nogenlunde ensartet Befolkningsgruppe, nemlig den i Vestgrønland. En Bestemmelse af Kap York-Eskimoerne er ensbetydende med en helt ny Undersøgelse og vil resultere i et arbejde, som Lægen indser, han ikke kan overkomme.« Bertelsen forsyner ekspeditionen med en medicinkasse og giver dem en sidste undersøgelse. Mylius-Erichsen, der længe har været plaget af tandpine, får trukket to kindtænder ud. I sin Levnedsbetretning skriver Bertelsen »Uoverensstemmelse mellem min og Lederens, cand.phil. Mylius-Erichsen's Tænkemaade bevirkede dog allerede efter et halvt Aars Forløb, at vort Samarbejde maatte ophøre og ved Overenskomst hævedes« (10). Bertelsens sirlige skrevne dagbog fra den litterære ekspedition findes i privat eje.

Bertelsen ledsagede »20 skibbrudne og noget medtagne skotske Søfolk (en Del af Besætningen fra det i Melvillebugten nedskruede Hvalfangerskib »Vega«) fra Upernavik til Peterhead og fuldendte derefter min Berejsen af hele den koloniserede Grønlandskyst (Angmassalik indbefattet)« (10). Dampskibet »Vega« var det tidligere ekspeditionsskib for den svenske polarforsker Nils Adolf Erik Nordenskjöld (1832-1901).

Efter hjemkomsten til Danmark i august måned 1903 var Bertelsen kortvarigt kandidat på Fødselsstiftelsen og i februar-marts 1904 vikarierende kandidat på *Almindelig Hospital*. »Men det for mig ønskelige i at kunne yde min Familie en tiltrængt Hjælp medførte nu, at jeg maatte søge at opnaa en Stilling med større Indtægter. Det lykkedes mig 1904 at blive antagen som Vikar for Distriktslægen i Nordgrønland« (10) og han rejser derfor tilbage til Grønland, hvor han efter en overvintring i Ilulissat/Jakobshavn (Fig. 3) i 1904-1905 bliver konstitueret som den første distriktslæge i det nordligste del af Nordgrønlands lægedistrikt, Umanak. I Sommeren 1905 deltager han som læge i den første danske skibsekspedition til Kap York/Thule. Med få års afbrydelser tilbringer han tiden i Umanak til 1927, afbrudt af bl.a. reservelægetjeneste ved Vejlefsjord Sanatorium i 1911, 1918 og 1921, og i 1923-25 prøvede han at nedsætte sig i praksis i Taastrup, men opgav det. Han længtes for stærkt efter Grønland. Fra 1925 til 1929 blev Bertelsen kredslæge for Nordgrønland. Fra 1928 til 1947 er han medicinalkonsulent for Grønlands Styrelse i København, bliver Ridder af Dannebrog 1921 og doctor medicinae i 1938 (10,24).

Læge i Umanak

Umanak/Uumannaq distrikt ligger ca. 500 km nord for polarcirklen på vestkysten af Grønland (Fig. 2) omfatter Umanak Kommune og strækker sig geografisk 375 km, fra *Svartenhuk* i nord til halvøen *Nuussuaq* i syd. Indtil 1916 hørte Upernavik distrikt også under Umanak's lægedistrikt. Umanak betyder »Det hjertefor-

Fig. 3. Fire skurvbørn på Sygehuset i Jakobshavn, 1904. Børnene er blevet tæt klippet. Enten luseangreb, men nok især impetigo i hårbunden har været medvirkende til, at man var nødt til at klippe håret af, så man kunne behandle hårbunden med salicylvaselin. Så sent som op i 1980'erne var impetigo i hårbunden almindelig og indlæggelseskrævende på de grønlandske sygehuse. De viste dragter er nok tilfældigt hospitalsbeklædning: undertøj og tæpper. På tidspunktet for fotografiet bestod sygehuset af nogle sygestuer i den vestlige ende af Jakobshavn kirke, den nuværende Zionskirke. Først i 1905 blev der bygget et egentlig sygehus i Jakobshavn. Foto taget af Alfred Bertelsen. Arktisk Institut, København.

mede» efter fjeldet på øen, som er 1.175 m højt. Der er midnatssol fra 16. maj til 28. juli, og på grund af høje fjelde ses solen ikke på himlen fra 7. november til 4. februar (2,14). Årets middeltemperatur er omkring $-3-4^{\circ}\text{C}$, varierer mellem ca -20°C i februar til ca 8°C i juli måned. Man har i Umanak kommune udvundet bly og zink fra fjeldet »*Den sorte engel*«, samt store mængder marmor fra *Marmorilik*.

Poul Egede (1709-1989), missionær og filolog og søn af Hans Egede, skriver i »*Efterretninger om Grønland uddragne af*

en Journal holden fra 1721 til 1788« (18), at der nord for Japan findes en ø, som hedder Umanak. Befolkningen går dér klædt som på Grønland med fugle- og sælskinsklæder, de har kajaker, og de bærer deres børn på ryggen. Han undrer sig over, hvordan disse mennesker var kommet over fra Grønland (25).

Området ved Umanak blev allerede i 1600- og 1700-tallet besøgt af hollændere, hvilket bl.a. navnet Svartenhuk vidner om. Kolonien blev grundlagt i 1758 af J.H. Bruun, der var bestyrer til i 1770 og i 1763/64 indførte isgarnfangsten på

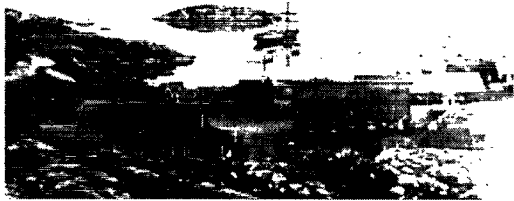

Fig. 4. Kolonien Umanak. Det nyindrettede sygehus ses i forgrunden til højre, der i dag er museumsbygning. Herover ses distriktslægeboligen, hvor Alfred Bertelsen boede. Det store hus i forgrunden til venstre er præsteboligen. Taget lige over præsteboligen tilhører den Gamle trækirke i Umanak, der ved stenkirkens opførelse blev flyttet til udstedet Sermiarsuit for siden hen at blive flyttet til udstedet Ikerasaq. I fjorden ses skibet »Godthaab« på havnen. Foto taget af Alf Bertelsen ca. 1910. Arktisk Institut, København.

sæler – en metode der snart bredte sig over hele Vestgrønland. I 1761 flyttedes kolonien til sin nuværende plads på Umanakøen. Købmand *H. Hammond* fandt i 1778 kul i en skrænt lige ud til havet på Nuqssuak-halvøen, og i mange år herefter blev der brudt kul flere steder i distriktet (25).

I begyndelsen af dette århundrede, hvor Bertelsen var distriktslæge i Umanak (Fig. 4 og 5) skriver han, at indbyggertallet var omkring 1400 med knap 20 ikkegrønlandere, og størstedelen boede i små bygder. Grønlanderne boede i beskedne huse (Fig. 6), hvor »*det indvendige Opholdsrum er overbefolket, slet ventileret, fugtigt og snavset, som det maa blive, da det samtidig tjener til Køkken, Spisekammer, Spisestue, Dagligstue, Arbejdsplads, Soveværelse og tildels Latrin*«... og »*Grønlanders Krop praktisk talt kun ved Ulykkestilfælde kommer i Berøring med*

Vand« (9). En effektiv renovation blev først mulig i Umanak fra 1969; inden da blev affaldet smidt uden for huset og samlet op af hundene. Føden var overvejende animalsk, hvor kødet og fisken blev spist ofte ukogt, vindtørret eller frosset. Tuberkulose var en almindelig sygdom, som medførte knap en tredjedel af dødsfaldene, en anden tredjedel faldt på børn under fem årsalderen (7,9,12). Andre hyppige dødsårsager var influenza og børnesygdomme som kighoste og mæslinger, der især florerede, når der var kommet et skib. En del af de overleven-

Fig. 5. Alfred Bertelsen undersøger en kvindelig patient. Bertelsen lod bl.a. dette foto indgå i en lysbilledserie om tuberkulosen. Lysbilledserien blev mangfoldiggjort og udsendt til sundhedspædagogik til de grønlandske sygehuse. Ca 1915. Arktisk Institut, København.

Fig. 6. De oprindelige grønlandske huse var bygget af sten og tørvemure, de var små med lavt til loftet, hvilket lettede opvarmningen af dem. Disse huse var kun til vinterbrug; om sommeren benyttedes skindtelte, der var lette at flytte til nye fangstpladser. Ung fangerfamilie med deres to børn, der er fotograferet af Alfred Bertelsen i Umanak distriktet ca. 1910. Arktisk Institut, København.

de fik følgesygdomme som lungebetændelse eller meningitis. Andre forekommende sygdomme var salmonellosier og botulisme, der har vand og fødemidler som smittebærere. Mellem 1900 og 1920 begyndte kønssygdomme som gonoré og syfilis at dukke op her og der i Grønland. Kvindernes relativt højere gennemsnitsalder hang især sammen med de mange kajakulykker blandt de mandlige fangere. Alkoholisme var ukendt, da der på daværende tid var forhindret salg af spiritus i Grønland.

Lægen skulle årligt besøge samtlige beboede pladser, også de midlertidige bopladser og fangersteder der ofte lå langt væk og var svært tilgængelige. Tidligere havde lægen måttet rejse med skindbåde, men omkring 1910 blev motorbåde bevilget. Patienterne blev undersøgt (Fig. 5), medikamenter uddelt, småoperationer udført og vacci-

nationer givet (14). Men lægen kunne også hidkaldes ved alvorligere sygdomstilfælde (9,19). Desforuden var han også ansvarlig for jordemødrenes uddannelse. Jordemødrene var lægens nærmeste arbejdskraft (Fig. 7). De var grønlandere, som måtte formodes at ville egne sig for jordemodergerning og blev antaget til oplæring ved en læges faste opholdssted og efter et et- til toårigt kursus, dels i fødselshjælp og dels i sygepleje, sårbehandling og lignende, for at de kunne fungere ude i de forskellige bygder. De, som havde særlige anlæg sendtes til videre uddannelse ved *Fødselsstiftelsen* i København. Den første fik sin uddannelse i 1837/38 og i alt eksamineredes i tidsrummet 1849-1885 18 jordemoderelver fra Grønland, men frem til 1898 nedsendtes ingen (9). I 1935 var der i alt 103 jorde-

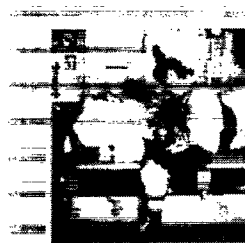

Fig. 7. Side fra Bogen »Grønland i Billeder« (1932), der på en smuk og idyllisk måde viser en grønlandsk jordemoder, der sidder vagt på briksen ved siden af sin patient, og behandlingen dengang af bl.a. tuberkulose med »kimfri Luft og den kraftige Sollys«. Foto af Alfred Bertelsen.

mødre i Vestgrønland, hvoraf 13 var uddannet i Danmark. Det samlede antal grønlandske jordemødre var i 1935 70, dvs én jordemoder for hver 40 kvinder i den fødedygtige alder mod tilsvarende én for 1000 i Danmark (26). Dette høje tal skyldtes de store afstande mellem de beboede områder. Bertelsen's lærebog i fødselshjælp, der udkom på grønlandsk i 1906, blev brugt i undervisningen.

Den grønlandske læges løn blev i 1909-1910 på »Finansloven« sat til 4.000 kroner, stigende hvert fjerde år med 400 kr til 5.600 kr. Der var et brændseltillæg, der langtfra svarede til det kulforbrug, der var. Lægen havde ret til hjemrejse til ét års orlov hvert femte år (5).

Distriktslæge Alfred Bertelsen

Det store gule distriktslægehus B5 midt i Umanak, der blev opført 1905-1907 (Fig. 4) var på sin tid sundhedsvæsenets eneste bygning på stedet. Her holdt man konsultation, opbevarede forsyninger, havde apotek og beboelse for såvel lægen, som dennes familie og medhjælpere. Patientsenge fandtes ikke, og Bertelsen måtte dagligt besøge sine patienter i koloniens tørvehuse. Dette resulterede i en veludtalt nysgerrighed og interesse for det liv, han fik præsenteret, og da Bertelsen som enhver god læge førte ordentlige optegnelser (Fig. 8), resulterede dette med tiden i en række fine videnskabelige meddelelser, hvorved han markerede sig som en grundig og detaljeret iagttager og ikke mindst beskriver af det liv, datidens grønlandske indbyggere levede. Siden blev der i det bag distriktslægeboligen beliggende B9 oprettet et sygehus med otte senge, som var i funktion indtil 1941, da

det nye og udbyggede sygehus tog over (Fig. 9). Det var herefter alderdomshjem og tandklinik og huser i dag Umanak Museum. Vejen op til museet er i 1984 omdøbt til Alfred Bertelsenip Aqqutaa.

I 1908 udarbejdede han det væsentligste grundlag for »Instruks for Distriktslægerne i Grønland af 16/2 1913«, og fra 1911 beskikkedes han som medlem af udvalget angående ordningen af det grønlandske lægevæsen (10).

Den sociale nød i Umanak har på daværende tidspunkt virket overvældende, og Bertelsen forsøgte med sin bog »Historien om Jacobs familie« på dansk og

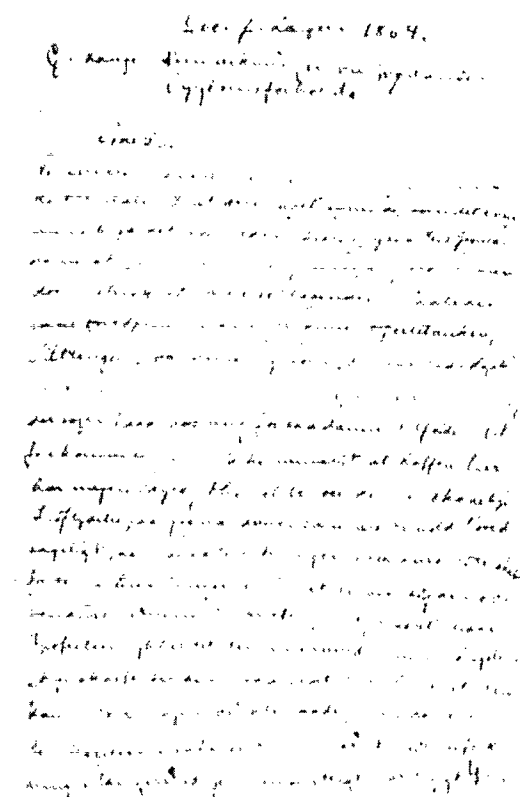

Fig. 8. Alfred Bertelsens pertentlige skrift. Dengang måtte man skrive alt af, da der ikke fandtes kopi-maskiner.

Fig. 9. Fotografiet er taget i den til det nye Umanaks sygehus knyttede liggehal, bygget 1941. Liggebehandlingen indgik i datidens tuberkulose regime. Foto ca 1948 taget af Alfred Bertelsen, Arktisk Institut, København.

grønlandsk (1908 og 09), som hans senere hustru havde oversat til grønlandsk at få den menige grønlænder i tale for en sund og fornuftig levevis. Også med bogen »*Mange grønlændere dør af tuberkulose*« (1908), der var oversat til grønlandsk, forsøgte han at oplyse befolkningen om alvorligheden af sygdommen tuberkulose. I »*Brev fra Grønland: Tilværelsens skyggeside*« (1920) i *Tilskueren* prøvede han at få ændret disse forhold.

I en periode havde Bertelsen *Dagmar Andersen*, der senere blev gift med Knud Rasmussen, til at føre hus for sig. Gennem sit venskab fra ungdomsårene med Knud Rasmussen havde Dagmar Andersen fået interesse for hans liv og arbejde. Som en frivillig sekretær havde hun hjulpet ham med hans første bøger, og sikkert har hendes sans for stil og ordenes indbyrdes vægt betydet meget for Knud Rasmussen som skribent. Hun fik lyst til at se det land, hvor Knud Rasmussen hørte hjemme, og hun tog derfor derop og førte hus for Bertelsen (19). I vinteren

1905-1906 opholdt Knud Rasmussen sig i Umanak distriktet, nok på grund af Dagmar Andersen, men også for at oversætte gamle grønlandske sagaer.

Bertelsen giftede sig i 1910 med den dansk uddannede jordemoder *Johanne Regine Elisabeth Fleischer* (Fig. 10) (1875-1960) fra Umanak. Hun havde en dreng fra et tidligere ægteskab med fanger *Mathias Nielsen* (1872-1899), der døde kun 27 år gammel. Hun havde ikke megen kontakt med sønnen, den senere kolonibestyrer *Hans Nielsen* (1898-1951), da han, som skik var, blev passet af bedsteforældrene, familien Fleischer i Ikerasaq, og fik en stor del af sin opdragelse i Danmark. Hun uddannede sig

Fig. 10. Ægteparret Johanne Fleischer og Alfred Bertelsen kort efter ægteskabets indgåelse i 1910. Foto. Arktisk Institut, København.

Fig. 11. Familieportræt fra hjemmet på C.N.Petersensvej i begyndelsen af 1940'erne med Alfred Bertelsen til højre med svigersønnens fader Anders Øllgaard og i første række fra venstre, hustruen Johanne, datteren Grethe, svigersønnen Carl Frederik Øllgaard og dennes moder Sophie. Privateje.

herefter til jordemoder, og en del af uddannelsen foregik i Danmark.

Johanne's fader Jens Fleischer (1847-1930) – hele Grønlands »*kære onkel Jens*«, var assistent i Kgl. Grønlandske Handel (10,14,22,25) og havde indført at salte hellefisk i Grønland. Derved kom Bertelsen ind i den udbredte familie Fleischer, fra hvilken også Knud Rasmussen's moder stammede. Den havde en ikke ringe indflydelse blandt den grønlandske befolkning, særlig i Umanakfjorden, og Bertelsen kom dermed nærmere ind i den grønlandske tankegang og levevis, end det ellers blev tilfældet for en dansker. Bertelsen lærte aldrig rigtig at tale det grønlandske sprog. Deres hjem i Umanak blev rammen om et spændende liv, hvor datidens notabiliteter som *Knud Rasmussen* og *Peter Freuchen* (1886-1957) gerne kom som gæster. Bertelsen's fik en datter *Grethe Fleischer Bertelsen*

(1911-1972), der blev gift med dr. *Carl Frederik Terndrup Øllgaard* (1910-1986) (Fig. 11), der fra juni 1945 til september 1946 og august 1948 til juni 1953 var distriktslæge i Umanak, foruden at han fra 1947 til 1951 var kredslæge i Nordgrønland. Fra 1953 til 1959 var Øllgaard medicinalkonsulent for Ministeriet for Grønland.

Der går mange historier om »*nakorsaq aappalaartoq*«, som han blev kaldt af de lokale grønlændere i Umanak, der oversat betyder »*den Røde Læge*«. Navnet skyldes lægens ansigtskulør, idet han farveskiftede til kraftig rød ansigtskulør, når han kom fra kulden ind i varmen, hvad mørklødede inuitter ikke gør. Mest kendt er vel den historie fra 1908, hvor lægen og hans to slædekørere over halvøen Svartenhuk var kørt fast i sneen. Slædekørerne vendte hjemover for at få assistance og efterlod Bertelsen i snelandskabet med en slæde og et par hunde. Da de siden returnerede for at hente lægen, fandt de kun slæden og nogle knogler, som de troede var resterne af Bertelsen. Lægen var imidlertid i god behold sammen med Knud Rasmussen, som havde undsat ham fra Upernavik. Knoglerne var resterne af de hunde, som lægen havde spist, og ikke omvendt (19).

Bertelsen's temperament viste sig også under opholdet i Umanak, hvor der i 1906 opstod en kontrovers mellem Bertelsen og førstepresten *Sørensen* om præstens adgang til syge imod lægens ønske, hvilket resulterede i en skrivelse til inspektoratet fra direktoratet for *Den kongelige grønlandske Handel*, hvori det fastsloges, at lægen ikke kan forbyde præsten at tale med den syge (17).

Senere læger i Umanak

Den engelske læge *James Brierley* fra London var i 1906 på rejse i Nordgrønland, og herunder udøvede han under Bertelsen's ferie lægehjælp i Umanak og Ikera-sak. I 1909 var den berømte forfatter dr. *Carl Martin Norman-Hansen* (1861-1947) på Grønland for at gøre oftalmologiske studier (23). Norman-Hansen havde rejst bl.a. i Rusland, og han kom så langt nordpå på Grønlands vestkyst som til Umanak. Han skrev i tilslutning til sin rejse bogen »*Fra Volga til Umanak*« (23), der udkom i 1932, hvor »*Den store Umanak i Nord staar for mig som fremfor noget andet Sted i Eventyrets Skær*«. »*Her udførte jeg i 1909 Verdens nordligste Stæroperation*«. Norman-Hansen har skildret grønlænderne i »*De glade Smils Boplads*« (1909) og i operaen »*Kaddara*«. Operaen blev opført på Det kongelige Teater i 1921 (14) med musik af *Hakon Børresen* (1882-1963).

I 1928 forlod Bertelsen Grønland. Han blev afløst af læge *Karen Gudrun Christiansen* (1896-1981), som virkede i Umanak fra 1928 til 1945, hvor hun de første to år vikarierede for Bertelsen. Hun nedsatte sig herefter som praktiserende læge i Haderslev. Efter sin død blev hendes samling af grønlandsk kunst og dragter overgivet til museet i Umanak.

Senere kan nævnes *Poul Helge Alsirk* (født 1936), der i 1966-1971 var distriktslæge i Umanak og har beskrevet arbejdet i dette distrikt (2). Han undersøgte glaukomforekomsten i den grønlandske befolkning og forsvarede i 1976 sin disputats »*Primary Angle-Closure Glaucoma*« (1). Alsirk fandt et betydelig fladere forreste øjenkammer hos

grønlændere end hos vesteuropæere, og den store hyppighed af glaukom hos grønlændere beroede sandsynligvis derfor på de anatomiske forhold. I 1970 og 1972 foretog *Hans Olaf Bang* (1913-1994) og *Jørn Dyerberg* (født 1937) rejser til Umanak for at undersøge blodets indhold af fedt og sammenholde det med kostens sammensætning (4). De fandt at kolesterolniveaue i serum var signifikant lavere end hos en tilsvarende aldersmatchet gruppe danskere. Hos grønlændere, der boede i Danmark, svarede kolesterolværdier til danskernes serum kolesterol. Undersøgelserne viste således, at blodets indhold af lipider var bestemt af miljøet med kostens store indhold af umættede marine fedtsyrer.

I Umanak Kommune blev der i 1972 gjort et gravfund, som viste sig at være enestående, ikke kun i Grønland, men i hele den arktiske verden. I en forladt boplads Qilakitsoq på nordsiden af Nussuaq halvøen fandt man seks kvinder og to børn, meget velbevarede og mumificerede eskimoer fra omkring 1475. Hele gravfundet, såvel de døde legemer som deres skinddragter og de løse skind, var bevaret på grund af udtørring og lav temperatur, de var mumificeret. De blev senere konserveret, videnskabeligt gennemgået og kan nu ses i Landsmuseet i Nuuk (24).

Efter hjemkomsten til Danmark

Ved dr. *Hother Kjær's* død i 1928 overtog Bertelsen stillingen som medicinalkonsulent for Grønland indtil pensioneringen i 1947 (25). I disse 20 år var han en dygtig rådgiver for direktionen ikke alene i lægemæssige sager, men praktisk talt

i alle spørgsmål der vedrørte Grønland. Han var dog meget konservativ og forstod ikke altid de yngre lægers indstilling over for lægearbejdet i Grønland. Initiativer fra de yngre læger blev ofte bremsede, han ville holde udviklingen tilbage, så den fulgte udviklingen i landet (22,25).

I denne periode vogtede han også nidkært over, at kun kvalificerede læger fik virke i landet. Således blev samtlige medicinalpersoner interviewet af ham inden udrejsen.

Læge og cand.mag. *Sara Helms* (født 1911) har truffet »*Bertelsen personligt een gang – men det var til gengæld et møde, der greb afgørende ind i min tilværelse.*« *Sara Helms* havde været i Ammassalik i 1934-1935 som privatlærerinde hos pastor *Otto Rosing*, og efter en influenzaepidemi i 1935, der efterlod 180 børn forsørgeløse, blev hun af inspektøren på Østgrønland, kaptajn *Ejnar Mikkelsen*, bedt om at føre tilsyn med en af ham oprettet børneforsorg, hvad hun gjorde i årene 1936-1938, hvor hun arbejdede sammen med sygeplejerske *Signe Vest*. Hun fik »*derigennem lyst til at læse til læge for at komme tilbage.*« Efter medicinsk embeds-eksamen og turnus blev der i 1948 opslået en ledig lægestilling i Ammassalik, og hun meldte sig hos *Alfred Bertelsen* som ansøger til stillingen. »*Han modtog mig med ordene: »Jeg véd udmærket godt, at De har været i Ammassalik før og har læst til læge med det formål at komme derop igen som læge – men det kan jo på ingen måde forpligte mig. Jeg ansætter meget nødig kvindelige læger, men hvis De absolut vil derop, kan De jo lade Deres mand søge stillingen, så skal jeg se på hans kvalifikationer...Min mand (Peder Helms) hav-*

de planlagt at lave en tuberkuloseundersøgelse af hele befolkningen og havde derfor arbejdet både på Serum instituttet og røntgenafdeling, men blev nu nødt til at søge stillingen deroppe og fik den – og jeg tog med som hjemmegående; – Men vi hjalp da selvfølgelig hinanden, så min mand fik fuldført den store undersøgelse, der blev hans disputats (Investigations into tuberculosis at Angmagssalik, 1957) da vi kom hjem« (privat brev).

En anden senere grønlandslæge, professor, overlæge, dr.med. *Ove Bøje* (1904-1982), var i sine yngre år (1937-1938) med hustruen *Trine* der var fysioterapeut, i Upernavik. I sin bog »*Slædespor*« (15) beskriver han, hvorledes Bertelsen i sin tid tog ham under kærlig behandling: »– *Sig mig, sagde han, – hvad får Dem egentlig til at søge til Grønland med de fine eksamenspapirer, De har? Jeg forklarede ham, at jeg brændende ønskede at opleve Grønland, vores mønsterkoloni, den smukke natur og den venlige befolkning. – Ja, den remse kender jeg, sagde den erfarne mand. – Det, jeg spørger om er, hvad Deres egentlige motiver til at lade Dem begrave i ødemarken er? Er De narkoman, har De lavet kriminelle aborter, eller er De på en anden måde trådt lidt ved siden af?*«

På samme måde som Bertelsen virkede som et filter mod uønskede elementer, var han altid parat med god og relevant oplysning, hvilket bl.a. resulterede i »*Lidt om grønlandsk medicinsk terminologi*« (1915).

Snart var han beskæftiget med at forfatte undervisningsmateriale for det grønlandske sundhedspersonale, f.eks. »*Erindringsord for grønlandske jordemødre*« 1906 og anden udgave som

udkom 1930, og hans »*Dansk-grønlandsk sproghjælp for Læger og Sygeplejersker*« (1948) oversat til grønlandsk af hans stedsøn, kolonibestyrer *Hans Nielsen* og overkateket *Otto Sandgren*.

Familien Bertelsen boede i en stor villa på C.N.Petersensvej 47 på Frederiksberg (Fig. 11). Han levede et noget isoleret liv og var svær at komme ind på livet af. Hans nærmeste kaldte ham »*nakorsak*«, der betyder »Lægen« på grønlandsk. Når han var hjemme, gik han ofte rundt i en hvid lægekittel. Han var pertentlig med alt, og hjemmet var sirligt og rent, hustruen forestod alt det praktiske arbejde. Han var myreflittig og havde efterhånden fået samlet en stor bogsamling, som han brugte til sine videnskabelige arbejder. Hans ex libris var med grønlandsk motiv med Umanak fjeldet (Fig. 12).

Bertelsen var en flittig gæst i *Det grønlandske Selskab*, »kom næsten til hvert møde, indtog samme plads til venstre i salen på samme række altid. Drejede et foredrag sig om noget, der havde hans særlige interesse, tog han ofte del i diskussionen. Han var ikke let at diskutere med, når han havde en afvigende mening, for ofte havde han en større viden om sagen end foredragsholderen. Gik diskussionen ud over det rent saglige, kunne han blive noget heftig og næsten hidsig i ordskiftet, og man anede en heftighed i hans sind, som ellers til daglig lå dybt skjult som noget, der egentlig var ham fremmed.« (25).

Pensionisten Bertelsen

Bertelsen (Fig. 13) havde i sine senere år interesseret sig særligt for psykologiske undersøgelser af grønlændere og til det

Fig. 12. Alfred Bertelsens ex libris med Umanaks hjerreformede fjeld. 2,4 x 7,4 cm.

sidste var han optaget af undersøgelser over intelligensprøver. Da Bertelsen blev pensioneret som medicinalkonsulent i en alder af 70 år, rejste han sammen med sin hustru til Grønland for i sin gamle koloni Umanak og Scoresbysund og Thule distriktet at få fuldført et værk om intelligensen hos grønlandske børn. Nulevende i Umanak kan fortsat huske, da lægen i 1949 vendte tilbage til Umanak for at lave sine intelligensstudier. Bl.a. spillede han terninger med børnene for bagefter at afprøve deres hukommelse om de pågældende kast. »*Du er den bedste af dem alle*«, sagde han til *Mathias Fleischer*,

et oldebarn til »onkel Jens« som siden uddannede sig til kæmner. I 20 år har *Mathias Fleischer* været kontorleder på Umanak Sygehus, hvor han virtuost husker fødselsdage og personnumre på samtlige indbyggere i distriktet.

Det er bemærkelsesværdigt, at et menneske i Bertelsen's alder turde tage til Grønland igen og leve under ret primitive, små forhold for at følge den videnskabelige trang til at finde frem til nye kendsgerninger. Han nåede ikke før sin død at få udgivet arbejdet. Der foreligger blandt hans efterladte papirer på Arktisk Institut, København, et manus »*Vestgrønlandske skolebørns intellektuelle udvikling*« (42 manuskriftsider og tre sider billedtekst), der slutter med »*Og saa maa man iøvrigt altid erindre, at er end den intellektuelle Udvikling af meget stor Betydning for hvert enkelt Menneske, saa vil dog ogsaa andre Faktorer, saasom Ærgerrighed, Villiekraft, Samvittighedsfuldhed og Udholdenhed være bestemmende for, hvorledes han vil udfylde sin Plads i Livet*«. I en foreløbig publiceret rapport skriver han »*tre-fjerdedele er mere eller mindre tilbage... af Børn mellem 7 og elleve Aar er tre eller flere Aar tilbage i Udvikling og kan i Virkeligheden kun forvente at kunne faa et tilfredsstillende Udbytte*«. (13). Man kan nok stille sig noget kritisk over for disse fund, ved undersøgelse af en befolkning, hvis sprog han ikke helt beherskede og med en helt anden kultur og traditioner. Han indså at den grønlandske undervisning burde tilrettelægges ud fra den grønlandske kultur og ikke den danske. Den kendsgerning gjorde ham til modstander af, at man nu ville forcere udviklingen frem med danskundervisning i skolerne.

Fig. 13. Alfred Bertelsen som ca 65 år gammel. Medicinsk-historisk Museum, København.

Bertelsen havde de sidste år haft gener fra hjertet, og netop vendt hjem til C.N. Petersensvej efter halvandet års besøg i Umanak og »*I fuldstændig velbefindende ville han som sædvanligt tage sig et lille hvil på sofaen, og med sin hustrus hånd i sin, døde han stille, omend pludseligt*« (25).

Som andre »klassiske« grønlandslæger har Bertelsen opnået at få en lægebåd opkaldt efter sig. Lægebåden »*Alf Bertelsen*« blev bygget i 1955 i Holbæk og var først placeret i Angmagssalik indtil ca 1965, da lægebåden »*Signe Vest*«, opkaldt efter den danske sygeplejerske der i en lang årrække havde arbejdet i Angmagssalik, blev indsat. Derefter blev »*Alf Bertelsen*« brugt på vestkysten i distrikterne Sisimiut og Upernavik og blev sat til salg

i 1989 og året efter solgt til en privat tømrermester i Narssaq.

Lægen som fotograf

Bertelsens arbejde var jo lægens, men hans lidenskab var imidlertid fotografiet (Fig. 3-8, 10, 14-16), og i Umanak havde han sit eget mørkekammer, og fremkaldte selv sine billeder (14). Flere gange fik Bertelsen økonomisk støtte fra Carlsbergfondet til fotografering i Grønland. Han var faktisk sammen med lægen *Thomas Neergaard Krabbe* (1861-1936) den, der begyndte den egentlige Grønlandsfotografering. Fotografierne er i dag en meget vigtig kilde til opfattelsen af datidens grønlandske tilværelse. Motiverne var almindeligvis typisk grønlandske, beskrivende med livstypiske situationer (Fig. 3, 4, 6-8, 14). På Arktisk Instituts Fotosamling findes knap 700 billeder taget af Bertelsen. Billederne indgik i de bøger om Grønland, som Bertelsen var med til at skrive, som »*Grønland i Billeder*» (Fig. 7), og som også blev udsendt på engelsk. Hans grønlandsbilleder findes også i hans artikel i det franske tidsskrift »*La Presse Médicale*» med titlen »*La colonie danoise du Groënland. Essai sur la géographie médicale et la nosographie médicale*» (1923).

Han var meget nærtagende omkring sin fotointeresse, og han yndede at sige: »*I må gerne kalde mig en dårlig Læge, men I må ikke sige, at jeg ikke kan fotografere*» (25).

Senere benyttede han sine fotos til sundhedsfremmende lysbilledserier, som bl.a. omhandlede hygiejniske tiltag over for datidens folkesygdom tuberkulosen (Fig. 15).

»*Gerning kræver tid, Tid kræver Gerning*»
Man kan kalde Bertelsen for faderen til den arktiske medicinske forskning, og hans publikationer har med tiden skaffet ham internationalt ry. Bertelsen har gennem årene skrevet talrige bøger og artikler. Artiklerne kom såvel i videnskabelige som mere populære tidsskrifter. I »*Numeriske undersøgelser angående forhold i Umanak distrikt*» fremlægges forhold omkring fødsler, dødelighed og boligforhold (7). I ægteskabsstatistikken fra samme distrikt offentliggjort i »*Det grønlandske Selskabs Tidsskrift*» (1918) finder han en høj vielsesfrekvens og lav vielsesalder. Der findes forholdsvis få ugifte voksne personer og forholdsvis mange enker. Videre finder han en kort varighed af ægteskabet samt hyppig indgåelse af et nyt ægteskab. I *Ugeskrift for Læger* 1915 (8) beskriver han en parotitis-epidemi i Umanak og konstaterer, at epidemien forløber nogenlunde, som epidemier gør i Europa. Epidemien blev overført med skib fra Danmark 1913, og parotitis havde ikke tidligere været kendt i Umanak.

»*Kræft og Lungebetændelse, hvis Forekomst jeg som den første med Sikkerhed har konstateret i Grønland findes omtalte i Hospt. 1904 og 1911*» (10). Han har også skildret den indfødte grønlandske befolknings oprindelige midler mod skørbug.

Hans væsentligste videnskabelige arbejde er imidlertid det kolossale samleværk udgivet i »*Meddelelser om Grønland*» med titlen »*Grønlands medicinsk statistik og nosografi. Undersøgelser og Erfaringer fra 30 Aars Lægevirkomhed*» (11). Værket består af fire afhandlinger,

Fig. 14. Gammel fanger med hverdagsanorak fra Vestgrønland. Foto taget af Alfred Bertelsen. Arktisk Institut, København.

nemlig »Grønlands befolkningsstatistik 1901-1930«, som udkom 1935, »Sundhedsvilkårene i Grønland« 1937, »Det sædvanlige grønlandske sygdomsbillede« 1940, og sidst »Acute infektionssygdomme i Grønland« 1943, og udgør tilsammen 809 sider. Heri beskrives med næsten germansk grundighed alle former af tilværelsen, som den formede sig i Grønland, før udviklingen tog fart. Bogen beskæftiger sig med indretning af datidens tørvehuse, ernæringen, kostens vitaminindhold, den gældende vandforsyning, beskæftigelsesforhold etc. Endelig beskrives forekomsten og de kliniske billeder af de enkelte sygdomme i det eskimoiske samfund, forekomst af kræft, tuberkulose, kønssygdomme m.m., således at dette værk i dag repræsenterer en guldgrube af oplysninger for den forsker,

der vil vide noget mere om datidens eskimoer og disses tilværelse.

Også efter det store værk fortsatte Bertelsen med grønlandske emner, foruden at flere bøger blev skrevet samtidig med hans hovedværk. Her kan nævnes »Grønlændere i Danmark« trykt i »Meddelelser om Grønland« 1945, og det tidligere nævnte »Dansk grønlandsk sprogvejledning for læger og sygeplejersker« 1948.

Bertelsen var ikke kun interesseret i lægelige emner, men også i hunde- og andre veterinære spørgsmål og har i den anledning bl.a. beskrevet smitemønster for rabies/hundegalskab i Umanak. Men især ornitologien havde hans bevågenhed. Allerede i 1905 havde han skrevet en artikel »De i Grønland brugte Fugle-navne og deres Betydning«. Han ringmærkede i sin tid over 400 fugle og udgav bogen »Fuglene i Umanak distrikt« (1921).

Alfred Bertelsen's interesser var vidt-favnende, og det var ikke småting, han fandt på at beskæftige sig med. Som eksempel på hans bredde kan nævnes hans publikation om kajaksvimmelhed, »laimatofobi«, i »Neuro-patologiske meddelelser fra Grønland« (1905), med 60 patientsygehistorier, som Bertelsen havde undersøgt under »Den litterære Grønlandsekspedition« i 1902-1903 på anmodning fra professor, dr.med. Knud Pontoppidan (1853-1916). 65 år senere blev disse grundige sygehistorier oversat og udgivet på engelsk (20), hvilket sjældent overgår en videnskabelig artikel. Yderligere kan nævnes »Navnegivning i Grønland« (1918), hans »Vejledning i brugen af de for lægmand i Grønland tilgængelige lægemidler« (1933) og hans

Fig. 15. Fotomontage af Alfred Bertelsen, der viser, hvordan man ved host bliver smittet med tuberkulosebakterierne.

nærmest etnografiske studier over *»Ældre og nyere tids fødselshjælp i Grønland«* (1911).

Historie var en anden af hans interesser, og i tidens løb gav han udtryk for dette i sin artikel *»Folkemedicin i Grønland i ældre og nyere tid«* (1914) samt i *»Bemærkninger vedrørende det grønlandske Lægevæsens Historie«* (1912). Andre gange så man ham beskæftiget med opmålinger af topografisk vigtige områder; bl.a. lavede han egentlige opmålinger af Umanak by.

»Den skriftlige Fremstilling har altid voldet mig nogen Vanskelighed; ofte har en enkelt Sætnings Udformning taget uforholdsmæssig lang Tid, før det er lykkedes mig at faa den til paa let forstaaelig Vis at udtrykke netop den Mening, som jeg ønske-

de at lægge i den. Paa den anden Side har denne nødtvungne langvarige Syslen med Fremstillingsformen medført den Fordel, at jeg har haft Lejlighed til længe at tænke Stoffet igennem; jeg tror da ogsaa, at kun meget faa Unøjagtigheder er slupne igennem for mig, og jeg har i alt Fald endnu undgaaet at se saadanne Paavisninger« (10). Hans skriftlige arbejder er velskrevne og klare i opbygningen, ja selv trykfejl ses yderst sjældent, og vidner om hans grundighed og *»betryggende forbundet med Bertelsens personlighed«* (22). Hans mening kommer altid tydeligt frem. Han har været en meget flittig mand, og selv siger han, at en forklaring på dette er, *»at jeg overhovedet har faaet noget udrettet, betragter jeg, at jeg altid har afholdt mig fra Nydelse af saavel Tobak som Alkohol som ogsaa fra Kortspil af enhver Art«* (10). Han har ikke spildt meget tid, som vi i dag kan gøre det foran tv og i møder vedrørende nedskæringer, effektivisering etc. Efterskriften til det enorme værk *»Grønlandsk medicinsk Statistik og Nosografi«* er med det for ham karakteristiske motto *»Gerning kræver Tid, Tid kræver Gerning«* (11).

Konklusion

Siden kolonisationens første tid har læger i Grønland under indtryk af den grønlandske befolknings etniske egenart og meget specielle livsvilkår meddelt deres lægelige iagttagelser i en lang række publikationer. Alfred Bertelsen, der i mere end en menneskealder var tilknyttet det grønlandske sundhedsvæsen, først som distriktslæge i Umanak og senere som medicinalkonsulent for Grønland, var en uhyre flittig mand med videnska-

belig sans og med et forfatterskab, der spændte over store områder. Hans arbejder, der er velskrevne og velunderbyggede omfatter bøger og skrifter, der er skrevet dels til befolkningen i almindelighed om bl.a. hygiejne og de almindelige sygdomme, dels til specialister. Hans hovedværk er det monumentale værk »*Grønlandsk medicinsk Statistik og Nosografi*«, der er et værdifuldt bidrag til en grønlandsk medicinalstatistik fra perioden fra århundredskiftet frem til Anden Verdenskrig, hvilket har kunnet danne basis for talrige senere epidemiologiske studier i Grønland. Bertelsen gjorde sig også bemærket som ornitolog og ikke mindst som fotograf, hvor hans billeder stadig anvendes til en beskrivelse af Grønland i første halvdel af dette århundrede.

LITTERATUR

1. Alsbirk PH: Primary angle-closure glaucoma (disp.). *Acta Ophthalmol* (Copenhagen) 1976; suppl. 127.
2. Alsbirk PH, Schiøler P: Lægearbejde i Umanak distrikt. *Ugeskr Læger*, 1969; 131: 619-25.
3. Andreassen J: Nye slædespor. Dagbogsblade fra den litterære Grønlands-ekspedition 1902-04. København: Christian Ejlers forlag, 1984.
4. Bang HO, Dyerberg J: Blodets fedtindhold og kostens sammensætning hos en vestgrønlands befolkningsgruppe. *Ugeskr Læger* 1975; 117: 1641-6.
5. Bertelsen A: Bidrag til Belysning af Lægevæsenets Ordning i Grønland. *Hospitalstidende* 1902; 45: 1250-6.
6. Bertelsen A: Bidrag til Belysning af Lægevæsenets Ordning i Grønland. *Hospitalstidende* 1903; 46: 979-87.
7. Bertelsen A: Numeriske Undersøgelser angaaende Forhold i Umanaks Lægedistrikt. *Hospitalstidende* 1907; 36: 882-92.
8. Bertelsen A: Erfaringer fra en Parotitisepidemi i Grønland. *Ugeskr Læger* 1915; 77: 1925-9.
9. Bertelsen A: Sundhedspleje og Fødselshjælp i Grønland samt den almindelige Sundhedstilstand blandt Befolkningen. *Ugeskr Læger* 1921; 83: 607-27.
10. Bertelsen A: Levnetsberetning. Ordenskapitlet, 1.10.1921.
11. Bertelsen A: Grønlandsk medicinsk Statistik og Nosografi. *Medd Grønland*, 1935-43: 117.
12. Bertelsen A: Epidemiske Sygdomme i Grønland. Undersøgelser og Erfaringer fra 30 Aars grønlandsk Lægevirksomhed. Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1943. København: Nyt Nordisk forlag, Arnold Busck, 1943.
13. Bertelsen A: Diskussion i Det grønlandske Selskab vedrørende Grønlandsbetænkningen af 12. Juni 1946. Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1947. København: Ejnar Munksgaards forlag, 1947.
14. Friis B: Niviarsiaq i Umanak 1919-1920. Dagbogsblade. Det grønlandske Forlag, Godthåb, 1973.
15. Bøje O: Slædespor. Læge i Nordgrønland. København: Lindhardt og Ringhof, 1982.
16. Carlsbergfondets arkiv C.F.D. 1901/1902 No. 335.
17. Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel: Skrivelse af 9. juli 1907. Meddelelser fra Direktoratet for den kongelige grønlandske Handel 1907: 28.
18. Egede P: Sammenlignende Bemærkninger om Øerne Umanak i Grønland og Nord for Japan samt Indbyggerne sammensteds. Efterretninger om Grønland uddragne af en Journal Holden fra 1721 til 1788. Trykt i det kgl. Vaisenhus's Bogtrykkerie af Hans Christopher Schrøder. København, 1788.
19. Freuchen P: Knud Rasmussen som jeg husker ham. 3. udg. København: Gyldendal, 1979.
20. Gussow Z: Some responses of west Greenland eskimo to a naturalistic situation of perceptual deprivation: with an appendix of 60 case histories collected by Dr. Alfred Bertelsen i 1902-1903. *Inter J Arctic Nord Stud* 1970, 11, 227-62.
21. Krabbe TN: Oversigt over det grønlandske Lægevæsenes Historie samt nogle mindre Forslag vedrørende Lægevæsenet. Det grønlandske Selskabs Aarsskrift 1909. København: Det Hoffenbergske Etablissement, 1910.
22. Krogh-Lund G: En grønlandslæges erfaringer. Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1944. København: Nordlundes Bogtrykkeri, 1944.
23. Norman-Hansen CM: Fra Volga til Umanak. København: Martins Forlag, 1932.
24. Qilakitsoq. De grønlandske mumier fra 1400-tallet. Grønlands Landsmuseum, København: Chr. Ejlers forlag, 1985.
25. Saxtorph SM: Alfred Bertelsen. Det Grønlandske Selskabs Årsskrift 1952. København: Ejnar Munksgaard forlag, 1951.
26. Ummannaq. Fristrup E, Fristrup B, Fisker B eds. København: Fiskers forlag, 1988.